

Professor Ramiz Əskər

Bakı Dövlət Universiteti türkologiya kafedrasının müdiri,
Beynəlxalq Babur mükafatı laureatı

Şərqdə ərəb şairlərindən Əbu Tayyib əl-Mütənbəbi, Əbül Üla Məari, farsca yazan sənətkarlardan Nizami, Xaqani, Xəyyam, Sədi, Hafiz və Cami divan ədəbiyyatı sahəsində xüsusi yer tutmuşlar. Türklər İslamı qəbul etdikdən, ərəb və fars ədəbiyyatına aşina olduqdan sonra divan ədəbiyyatına da meyli salmışlar. Türklərdən onlarca, yüzlərcə şair divan bağlamışdır. Bunların arasında taxt-tac sahibləri də olmuşdur. Məsələn, osmanlı xanədanı üzvlərindən Cəm Sultan (1459-1495), Yavuz Sultan Səlim (1466-1520), Sultan Süleyman (1494-1566, təxəllüsü "Mühibi"), Sultan Bəyazid (1525-1562, təxəllüsü "Şahi"), III Sultan Murad (1546-1594, təxəllüsü "Murad"), divan sahibi olmuşlar. Bizim şahlardan Qazi Bührhanəddin (1344-1398), Cahan Şah Həqiqi (1397-1467), Şah İsmayıl Xətayi (1487-1524), özbək hökmdarlarından Sultan Hüseyn Bayqara (1438-1506), Məhəmməd Şeybani xan (1451-1510), Übeydulla xan (təxəllüsü "Übeydi", vəfatı 1539), Abdulla xan (təxəllüsü Əziz", ölümü 1551) da divan yazmışdır. Hökmdar olmayan, lakin poeziya səltənətində, könüllərdə taxt-tac quran yüzlərcə türk şairi vardır. Orta Asiyada Rəbğuzi, Sarayi, Səkkaki, Durbek, Lütfi, Heydər Xarəzmi, Ətəyi, Gədayi, Məhəmməd Salih, Əhməd Mirza, Yusif Əmiri, Yəqini, Mahmud Üveysi, Cahan Üveysi, Nadirə, Məhzunə, Babarəhim Məşrəb, Xocanəzər Hüveyda, Məhəmməd Şərif Gülxani və onlarca başqalarını, Azərbaycan-Anadolu sahəsində Sultan Vələd, Yunus Əmrə, Xoca Dəhhani, Əhməd Fəqih, Qul Əli, Aşiq Paşa, Aydınoğlu Məhməd, Yusif Məddah, Nəsimi, Füzuli, Kışvəri, Behişt, Çakəri, Müidi, Diyarbəkirli Xəlifa, Fikri Dəvis, Həmdullah Həmdi, Əhməd Ridvan, Cəllili, Taşlıcalı Yəhya, Lamii Çələbi və başqa əhli-qələmləri göstərmək olar.

Bir əlində qələm, birində qılınc olan insanlar arasında şanlı türk hökmdarı və dövlət xadimi, baburilər dövlətinin və ya Böyük Moğol imperiyasının banisi, hər bənətində görkəmli sərkərdə, mahir taktik və strateq, qılınc oynatmaqda, ox atmaqda, minicilikdə tayı-bərabəri olmayan cəngavər, memarlıq və peyzaj memarlığı sahəsində gözəl mütəxəssis, botanika, zoologiya, coğrafiya, astronomiya üzrə heyvətli dərəcədə dərin bilik sahibi, eyni zamanda gözəl şair, nasir, ədəbiyyatşünas, əruz nəzəriyyəçisi, tərcüməçi, musiqişünas, bəstəkar, tarixçi və coğrafiyaçı, etnoqraf, ensiklopedik zəka sahibi Qazi Zəhirəddin Məhəmməd Babur (1483-1530)xüsusi mövqeyə sahibdir.

Babur 14 fevral 1483-cü ildə Əndicanda anadan olmuşdur. Onun atası, Fərqanə hakimi Ömər Şeyx Mirzə böyük Əmir Teymurun nəticəsi, anası Qutlu Nigar xanım isə Çingiz xanın on dördüncü nəsilindən törəməsi idi. Təəssüf ki, on il bundan əvvəl qədər Baburu, onun qeyri-

adi sənətini və şəxsiyyətini ölkəmizdə yalnız bir qrup ziyalı istisna olmaqla çox az adam tanıyırdı. Bir ziyalı və türkoloq olaraq bu məni çox narahət edirdi. Odu ki, Bakı Dövlət Universitetinin müəllimi kimi bu çatışmazlığı aradan qaldırmağa çalışdım.

2011-ci ildə ümumtürk ədəbiyyatının və tarixinin bu mümtaz nümayəndəsi Zəhirəddin Məhəmməd Baburun «Seçilmiş əsərlər»ni ana dilimizə uyğun-

dində zarü heyran,
Guya ərəb nümayan ay dövrəsində halə.

Mehrü vəfanı əğyar çox gördü səndən, ey yar,
Cövrü cəfanı bisyar qıldın mana həvalə.

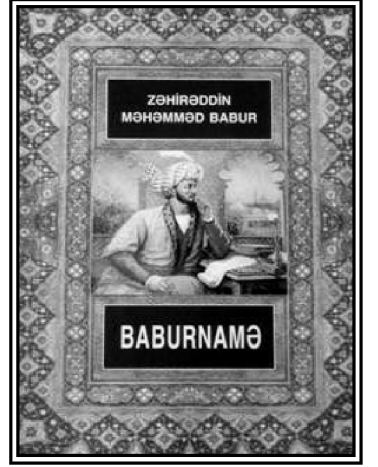
Hicrində, ey pəriru, gözüm-dən uçdu uyğu,
Hər gecə dana doğru işimdir ahü nalə.

Üzümə baxsan, ey yar, gö-rərsən yüz qüssə var,
Eşqində Babur yazar bu növ yüz risalə.

2011-ci ildə Baburun məşhur

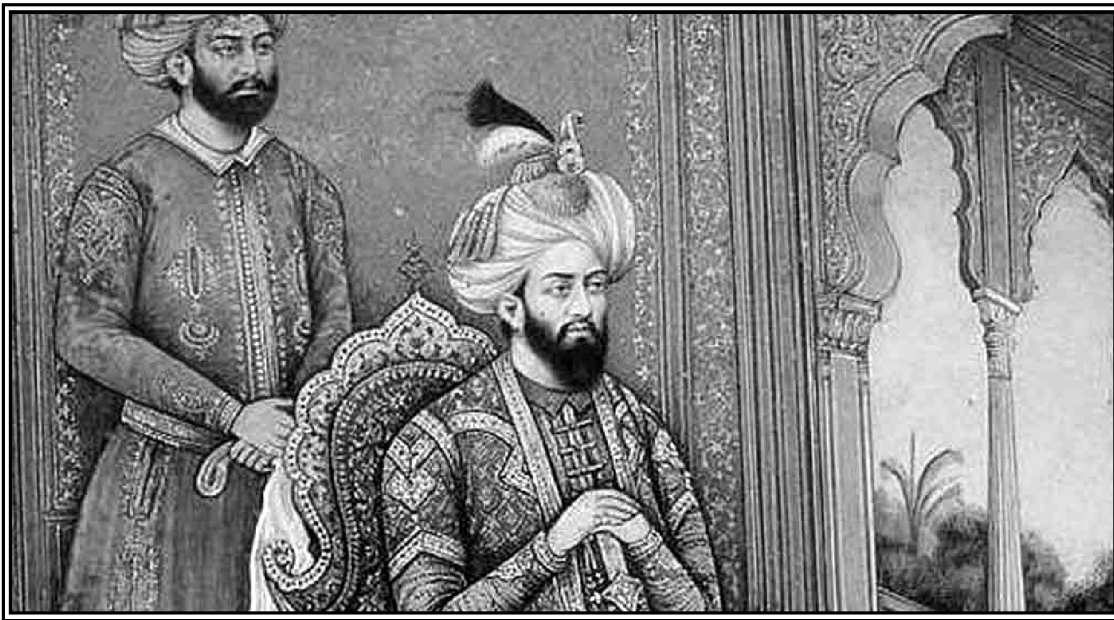
«Baburnamə»nin şöhrəti qısa müddət ərzində Avropaya da yayılmış, ümumən dörd dəfə ingilis (1826, 1905, 1921, 1922), üç dəfə fransız (1879, 1980, 1985), bir dəfə alman (1878), bir dəfə ispan (2005) dilinə çevrilmişdir. Əsər ordinarium professor Rəşid Rəhməti Arat tərəfindən türk dilinə (1940), Bevericin ingiliscə tərcüməsinin əsasında Mixail Salye tərəfindən rus dilinə çevrilmiş, 1943-cü ildə Daşkənddə, 1958-ci ildə isə Moskvada çapdan buraxılmışdır.

1980 və 1985-ci illərdə «Baburnamə» UNESCO xətti ilə S.Əzimcanovanın (Özbəkistan), Əbdülhey Həbib (Əfqanıstan) və Mühibül Həsənin

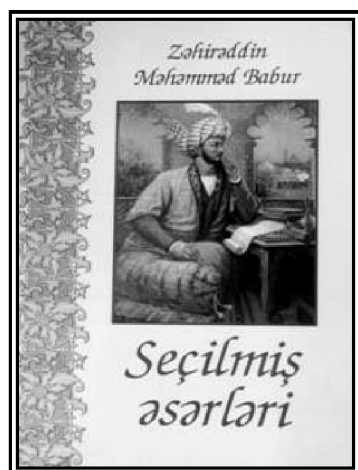

Zəhirəddin Məhəmməd Babur Baburnamə. Babur Baburnamə. Bakı, 2011, 432+ 32 s.

Qılınc və qələm sultanı Babur

laşdıraraq nəşr etdirdim. Bura-ya onun Herat və hind divanları, lirik şeirləri, qəzəlləri, qəsidləri, məsnəviləri, rübailəri, tuyuqları, müfrədləri, digər janrlarda yazdığı əsərləri, habelə «Etica-diyyə» risaləsi və məşhur sufi Xoca Übeydulla Əhrarin «Risaleyi-validiyyə» əsərinin tərcü-

məsi daxil idi.

Zəhirəddin Məhəmməd Babur. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2011, 328 s.

Baburun şux və oynaq qəzəlləri, digər janrlarda yazdığı ictimai-fəlsəfi məzmunlu əsərləri oxuculara xoş ovqat bəxş edir, onda gözəl duyğular oyadır. Burada onun daxil qafiyə ilə qələmə aldığı bir qəzəlini vermək istərdik:

Xəttin ara üzərin – səbzə içində lələ,
Ol çeşmi-pürxumarın – lələdəki qəzalə.

Bütün pərilər, ey can, gər-

Bir əlində qələm, birində qılınc olan insanlar arasında şanlı türk hökmdarı və dövlət xadimi, baburilər dövlətinin və ya Böyük Moğol imperiyasının banisi, hər bənətində görkəmli sərkərdə, mahir taktik və strateq, qılınc oynatmaqda, ox atmaqda, minicilikdə tayı-bərabəri olmayan cəngavər, memarlıq və peyzaj memarlığı sahəsində gözəl mütəxəssis, botanika, zoologiya, coğrafiya, astronomiya üzrə heyvətli dərəcədə dərin bilik sahibi, eyni zamanda gözəl şair, nasir, ədəbiyyatşünas, əruz nəzəriyyəçisi, tərcüməçi, musiqişünas, bəstəkar, tarixçi və coğrafiyaçı, etnoqraf, ensiklopedik zəka sahibi Qazi Zəhirəddin Məhəmməd Babur (1483-1530) xüsusi mövqeyə sahibdir

«Baburnamə»sini ana dilimizə çevirdim. Bu, türk-islam ədəbiyyatı tarixində memuar janrında qələmə alınmış ilk əsərdir. Kitab 1494-1529-cu illər arasında Orta Asiyada, Əfqanıstanda və Hindistanda baş verən bütün hadisələri, müəllifin öz həyatını, o dövrün bütün siyasi xadimlərini, elm və ədəbiyyat nümayəndələrini əhatə edir. Kitabda o regionun flora və faunası, coğrafiyası, etnoqrafik özəllikləri barədə geniş məlumat var.

«Baburnamə» hələ müəllifin öz sağlığında böyük əks-səda doğurmuşdur. Təkcə Əkbər şahın sarayında üç dəfə farscaya tərcümə edilmişdir. Yekdil rəyə görə, ən yaxşı tərcümə Əbdürəhim xani-xanana məxsusdur (1586). O, Baburun yaxın silahdaşı, məşhur türkmən sərkərdəsi, çağatay, türkmən, eləcə də bizim ədəbiyyatın klassiki Bayram xanın oğludur. Baharlı boyuna mənsub olan Bayram xan əvvəlcə bir müddət Şah İsmayıl Xətayinin yanında qulluq etmişdir.

(Hindistan) redaktorluğu, tanınmış fransız türkoloqu Lui Bazenin ön sözü ilə fransız dilində iki dəfə nəşr olunmuşdur. 1994-cü ildə yapon şərqşünası İ.Mano əsərin elmi-tənqidi mətnini çap etdirmişdir.

Özbəkistanda Beynəlxalq Babur Fondu və Babur yaradıcılığını öyrənmək üzrə beynəlxalq elmi ekspedisiya təşkil edilmişdir. Toplanan minə yaxın kitab və sənəd «Babur və dünya sivilizasiyasında onun yeri» adlı xatirə muzeyində qorunur. Bu kitablar arasında Baburun müxtəlif dillərə çevrilmiş əsərləri ilə yanaşı «Baburnamə»nin tərcümələri, Böyük moğol imperiyasının tarixi haqqında qələmə alınmış tədqiqatlar xüsusi yer tutur.U.Erksinin özbəkçəyə çevrilmiş «Hindistanda Baburi dövləti» (Daşkənd, 1997) və P.Şarmanın «Baburilər səltənəti» (Daşkənd, 1999) kimi fundamental araşdırmalar xüsusilə diqqətəlayiqdir. Əndicanda salınmış Babur parkında onun rəmzi qəbri qoyulmuş,

«Ərk içi» adlanan xatirə komplesi ucaldılmışdır.

«Baburnamə»də faktiki materil, bir-birinə qarışan hadisələr, alışmadığımız adlar hədsiz dərəcədə çoxdur, lakin buna baxmayaraq əsər sonsuz maraqla, bir macərə ədəbiyyatı nümunəsi kimi zövqlə oxunur. Baburun dilinin sadəliyi, obrazlılığı, müşahidələrinin zərifliyi, qeyri-adiliyi, dəbdəbdən uzaq təhkiyə tərz, səmimiyyəti insanı heyran edir.

Bu mötəşəm əsəri ana dilimizə çevirərkən onun türkçə (Rəşid Rəhməti Arat), rusca (Mixail Salye) tərcümələri ilə yanaşı Parsa Şəmsiyev tərəfindən hazırlanmış özbəkçə-çağatayca nəşrindən istifadə etdik.

Yekun olaraq demək olar ki, ortağ türk ədəbiyyatının ən parlaq simalarından biri olan Zəhirəddin Məhəmməd Babur çağatay ədəbiyyatında poeziyada Əlişir Nəvayidən sonra ikinci ən uca zirvə, nəsr sahəsində isə birinci, fəth olunmuş zirvədir. Babur bütün qanı, canı, dili və xarakteri ilə türkdür, həmişə də bununla fəxr etmişdir. Türklüklə və Baburla fəxr etmə növbəsi indi bizdədir. Baburun şəxsiyyətinin və əsərlərinin tanınması və təbliği türk ziyalıların birinci dərəcəli vəzifələrindəndir. Zira gənc nəslə türk ulularını tanıtmadan, onun tarixi yaddaşını təzələmədən keçmişlə bugün, bugünlə gələcək arasında sağlam körpü qurmaq mümkün deyil. Halbuki müasir dövrdə, globallaşan dünyamızda buna böyük ehtiyac var.

Fevralın 14-də böyük Baburun anadan olmasının 538-ci ildönümüdür. Bu vəsilə ilə onu yad edir, ruhu qarşısında dərin sayğı ilə əylirik.